

MARKO JOVANOVIĆ

SAVETODAVNI CENTAR ZA REŠAVANJE MEĐUNARODNIH INVESTICIONIH SPOROVA – KA PROMENI PARADIGME U PRAVU ZAŠTITE STRANIH DIREKTNIH ULAGANJA

U ovom radu autor opisuje i analizira organizaciju i buduću ulogu Savetodavnog centra za rešavanje međunarodnih investicionih sporova. Ukazuje se na kontekst u kome je ova ideja nastala i objašnjava se način na koji je Savetodavni centar za pravo Svetske trgovinske organizacije uticao na njeno oblikovanje. U središtu pažnje su ciljevi rada ovog Centra a naročito njegov zadatak da doprinese sprečavanju nastanka međunarodnih investicionih sporova. Upravo u tom cilju autor vidi potencijalni doprinos Centra promeni tradicionalne paradigme prava zaštite stranih ulaganja i primećuje da je moguće da se do sada dominantna briga za rešavanje sporova zameni brigom za njihovo izbegavanje. Analizirajući ustrojstvo Centra, autor uočava i potencijalne teškoće sa kojima će se suočiti kada počne sa obavljanjem svoje delatnosti. Ipak, mnoge dileme koje se sada javljaju u vezi sa ulogom i radom Centra postaće nešto jasnije kada ovo telo postane operativno.

Ključne reči: strana direktna ulaganja, rešavanje sporova, ICSID, UNCITRAL, Radna grupa III

U V O D

Strana direktna ulaganja se u današnje vreme smatraju jednim od glavnih pokretača privrednog razvoja. Praksa pokazuje da strana direktna ulaganja doprinose povećanju zaposlenosti u državi prijemnici ulaganja, prenosu znanja, veština

Prof. dr Marko Jovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,
e-mail: marko.jovanovic@ius.bg.ac.rs.

i tehnologija iz države porekla kapitala u državu prijemnicu, modernizaciji industrije u državi prijemnici pa, shodno svemu tome, i porastu makroekonomskih parametara u državi prijemnici ulaganja.¹ Ulađački poslovni poduhvati bi zapravo trebalo da se smeštaju tamo gde su uslovi za proizvodnju određene robe ili pružanje određenih usluga optimalni, u smislu da je odnos između uloženog kapitala i ostvarene dobiti u toj državi najpovoljniji. Upravo ta težnja je pokrenula veliki talas stranih ulaganja nakon Drugog svetskog rata, kada su evropski vlasnici kapitala nastojali da ulažu u države koje su bile u manjoj meri pogođene ratnim dejstvima, gde su sredstva proizvodnje bila očuvanija nego na evropskom tlu i gde su, zato, troškovi proizvodnje bili manji nego na njihovim matičnim tržištima.

Međutim, da bi kapital zaista bio globalno pokretan i da bi ulađački poduhvati mogli da se lokalizuju tamo gde je to ekonomski najracionalnije, potrebno je da ulađači imaju odgovarajuća jemstva pravne sigurnosti svojih poslovnih poduhvata. Svaki poslovni poduhvat je, načelno gledano, izložen dvema vrstama rizika: komercijalnim i političkim.² Komercijalni rizici su imanentni svakom poslovanju i prate ga nezavisno od toga da li se obavlja na domaćem ili stranom tržištu. To su rizici isplativosti poslovnog poduhvata, likvidnosti, valutni rizici i sl.³ Nasuprot tome, politički rizici su rizici smanjenja vrednosti ulaganja usled promene pravnog režima kome je to ulaganje podvrgnuto.⁴ Budući da se pretpostavlja da je stranim ulađačima pravni sistem države prijemnice ulaganja (nešto) manje poznat od pravnog sistema države njihovog porekla, te da zato sa manjom tačnošću mogu da predvide pravac i način njegovih izmena, kao i da su strana direktna ulaganja po pravilu dugoročni poslovni poduhvati, pa ih njihova vremenska dimenzija čini dodatno ranjivim na nekomercijalne rizike, pravo zaštite stranih ulaganja se izgradilo na temelju težnje da se ti nekomercijalni rizici minimizuju ili, u idealnom ali praktično vrlo teško ostvarljivom slučaju, potpuno eliminišu.

¹ Doak R. Bishop, James Crawford, Michael W. Reisman, *Foreign Investment Disputes: Cases, Materials and Commentary*, Kluwer Law International, The Hague 2005, 7. Za noviju analizu značaja stranih direktnih ulaganja za privredni rast, sa oslanjanjem na statistike koje ukazuju na broj radnih mesta koja određena vrednost ulaganja generiše v. Andrew Clarke, „The State of the World in 2022: New Developments and Reform in International Investment Arbitration – ISDS Reform Proposal: An Investor Perspective“, *Arbitration's Age of Enlightenment?* (eds. Cavinder Bull et al.), ICCA Congress Series, Vol. 21, 2023, 379–380.

² Rudolf Dolzer, Christoph Schreuer, *Principles of International Investment Law*, Oxford University Press, Oxford 2012, 21–22.

³ Marko Jovanović, „Odgovornost države za zaštitu stranih direktnih ulaganja“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014, 8.

⁴ Ibidem.

I zaista, bezmalo cela druga polovina XX veka bila je posvećena jačanju mehanizama pravne zaštite stranih ulagača. Na materijalnopravnom planu, svedoci smo gotovo konstantne evolucije međudržavnih investicionih sporazuma,⁵ kojih je danas preko 2.600 na snazi, prema procenama Konferencije UN za trgovinu i razvoj (UNCTAD).⁶ Na procesnopravnom planu takođe možemo da uočimo stalan razvoj prakse investicionih arbitraža kao još uvek vodećih foruma za rešavanje sporova povodom stranih ulaganja. Tome treba dodati i skorašnje izmene Arbitražnog pravilnika Međunarodnog centra za rešavanje investicionih sporova (ICSID), specijalizovane međudržavne institucije koja administrira arbitražno rešavanje investicionih sporova.⁷

Uprkos pozitivnim efektima svih opisanih izmena, poslovna stvarnost ne prestaje da stvara nove potrebe za unapređenjem pravnog okvira za zaštitu stranih direktnih ulaganja. Toga je 2017. godine postala svesna i Komisija UN za međunarodno trgovinsko pravo (UNCITRAL), koja je započela rad na suštinskoj reformi međunarodnog pravnog okvira kojim su uređena strana direktna ulaganja. Upravo je jedan od rezultata tog rada, Savetodavni centar za rešavanje međunarodnih investicionih sporova (u daljem tekstu: Multilateralni savetodavni centar), predmet ove analize. Konkretno, pokušaćemo da utvrdimo da li će ovo telo uticati na promenu paradigme u pravu zaštite stranih direktnih ulaganja tako što će pomeriti fokus svih zainteresovanih strana sa unapređenja mehanizama za rešavanje investicionih sporova na razvoj načina za njihovo sprečavanje.

RAD UNCITRAL-A NA REFORMI MEĐUNARODNOPRAVNOG OKVIRA ZA STRANA DIREKTNA ULAGANJA

Na redovnoj sednici 2017. godine, UNCITRAL je zadužio svoju Radnu grupu III da otpočne rad na razmatranju potrebe i načina reforme metoda rešavanja sporova između ulagača i država prijemnica ulaganja. U tom cilju, poverio joj je širok mandat, bez posebnih instrukcija ili ograničenja u pogledu obima ili sadržaja reformskih predloga.⁸ Ova odluka UNCITRAL-a došla je posle uspešnog

⁵ Detaljno o evoluciji međudržavnih investicionih sporazuma v. Jeswald Salacuse, *The Law of Investment Treaties*, Oxford University Press, 2015, 87–140.

⁶ Prema podacima koje je prikupio UNCTAD, do danas je zaključeno 2.870 dvostranih sporazuma o podsticanju i zaštiti ulaganja (od čega je 2.243 na snazi), na šta treba dodati još 519 drugih međudržavnih ugovora sa odredbama posvećenim zaštiti ulaganja (od čega je 418 na snazi). Ove dve grupe sporazuma zajedno čine opšti korpus međudržavnih investicionih sporazuma.

⁷ Arbitražni pravilnik ICSID-a izmenjen je 2022. godine i njegova trenutno važeća verzija dostupna je na veb-adresi: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Institution_Rules.pdf.

⁸ Dokument A/72/17, pasus 264.

završetka rada na dve značajne inicijative, od kojih je jedna direktno a druga indirektno povezana sa stranim ulaganjima.

Inicijativa koja je direktno povezana sa stranim ulaganjima jeste Konvencija o transparentnosti u međunarodnoj investicionoj arbitraži (Konvencija sa Mauricijusa), koju je Generalna skupština usvojila Rezolucijom 69/116 od 10. decembra 2014. godine i koja je stupila na snagu 2017. godine kada je ispunjen uslov iz njenog čl. 9, tj. kada je prošlo šest meseci od deponovanja instrumenata ratifikacije tri države ugovornice.⁹ Cilj ove Konvencije, ukratko rečeno, bio je da doprinese promeni paradigme rešavanja investicionih sporova na način na koji su to započela da čine UNCITRAL-ova Pravila o transparentnosti u međunarodnoj investicionoj arbitraži iz 2014. godine, i to tako što će u međunarodnoj investicionoj arbitraži početi da se uspostavlja princip transparentnosti postupka, umesto ranije dominantnog principa poverljivosti, koji je uostalom imanentan arbitraži kao metodu rešavanja sporova uopšte.¹⁰

Uspesno okončana inicijativa koja je indirektno povezana sa sporovima iz stranih ulaganjima jeste Konvencija o međunarodnim poravnanjima zaključenim u postupku medijacije (Singapurska konvencija), koju je Generalna skupština usvojila Rezolucijom 73/198 od 20. decembra 2018. godine i koja je stupila na snagu 2020. godine kada je ispunjen uslov iz njenog čl. 14, a koji je isti kao i uslov za stupanje na snagu Konvencije sa Mauricijusa – protek šest meseci od deponovanja instrumenata ratifikacije tri države ugovornice.¹¹ Singapurska konvencija nastoji da generalno olakša prekogranično izvršenje poravnanja zaključenih u postupku trgovinske medijacije.¹² Iako nije namenjena investicionom sporovima, Singapurska konvencija, između ostalog, nastoji da promoviše medijaciju kao poželjan i efikasan način rešavanja sporova iz međunarodnih poslovnih odnosa. U tom smislu, medijacija bi mogla da pronađe značajnije mesto u rešavanju međunarodnih investicionih sporova. Iako je mirenje u investicionim sporovima već odavno omogućeno i u okviru ICSID Centra,¹³ odsustvo prakse pokazuje da su strane radije pribegavale arbitraži nego njenoj neadjudikativnoj alternativi.

⁹ Tekst Konvencije sa Mauricijusa dostupan je na veb-adresi: <https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/uncitral/en/transparency-convention-e.pdf>.

¹⁰ Više o Konvenciji sa Mauricijusa v. Marko Jovanović, „Novi pravni okvir za transparentnost u međunarodnoj investicionoj arbitraži“, *Pravni život*, br. 11, Beograd, 2015, 239–254.

¹¹ Tekst Singapurske konvencije dostupan je na veb-adresi: https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/EN/Texts/UNCITRAL/Arbitration/mediation_convention_v1900316_eng.pdf.

¹² Više o Singapurskoj konvenciji v. Marko Jovanović, „Singapurska konvencija kao novi element pravnog okvira za međunarodnu trgovinsku medijaciju“, *Pravo i privreda*, br. 3, Beograd, 2020, 177–200.

¹³ V. ICSID-ova Pravila o mirenju, dostupna na veb-adresi: https://icsid.worldbank.org/sites/default/files/Conciliation_Rules.pdf.

Kada je u okviru Radne grupe III, u ranu zimu 2017. godine, počeo rad na ispunjenju mandata koji joj je Komisija poverila nekoliko meseci ranije, odmah su došle do izražaja oštre nesuglasice država članica po pitanju načina na koji taj mandat treba da bude ispunjen.¹⁴ Dok su neke države, poput Rusije, smatrale da zadatak razmatranja potrebe reforme mehanizama rešavanja investicionih sporova može da se završi i konstatacijom da reforma u ovom trenutku nije uopšte potrebna, drugi učesnici, pre svega Evropska unija i njene države članice, smatrali su da je neophodna fundamentalna reforma ovog mehanizma koja se ne bi ograničila samo na unapređenje i modernizaciju postojećih pravila, već i na strukturnu institucionalnu reformu koja bi dovela do uspostavljanja nekih novih tela (konkretno, po predlogu EU, Multilateralnog investicionog suda, stalnog sudećeg tela koje bi zamenilo investicionu arbitražu). Nesuglasice su bile toliko oštre da je Radna grupa na samom početku svog rada upala u svojevrsnu „institucionalnu krizu“. Naime, na početku svog rada, UNCITRAL-ove radne grupe određuju svoje predsednike i izvestioce, što je u praksi jedan tehnički korak koji po pravilu ne zahteva mnogo vremena i isuviše detaljne prethodne pregovore. Odluke po ovim pitanjima se, u skladu sa praksom rada u UNCITRAL-u, donose konsenzusom. Međutim, celog prvog dana svog rada te 2017. godine, Radna grupa III nije bila u mogućnosti da izabere svoje dužnosnike. Razlog tom problemu bilo je verovanje (ili strah) nekih država članica Radne grupe da će izbor pojedinih dužnosnika u velikoj meri opredeliti smer rada Radne grupe, unapred usmeravati diskusije i trasirati put ka određenom rešenju. Kako učestale i dugotrajne konsultacije – koje su trajale celog prvog dana i prenele se i u prepodnevnu sesiju drugog dana zasedanja – nisu uspele da doprinesu razrešenju ovog zastoja, odluka o predsedavajućem je morala da bude doneta glasanjem, što je bio drugi put u dotadašnjoj istoriji UNCITRAL-a da je odluka o određenom pitanju morala da bude doneta na takav način.¹⁵

Čim je ova „kriza“ razrešena, Radna grupa je pristupila vrlo intenzivnim i sadržajnim diskusijama. Plan je bio da se najpre sačini lista svih problema uočenih u dosadašnjoj praksi investicionih arbitraža, kako bi se onda ti problemi nekako grupisali i kako bi se pristupilo razmatranju najboljeg načina njihovog rešenja. Uočene su tri velike grupe problema: 1) problemi u vezi sa imenovanjem, postupanjem i odgovornošću arbitara;¹⁶ 2) problemi u vezi s nekonzistentnošću (a u određenim

¹⁴ Autor ovog rada je od 2017. do 2019. godine bio delegat Republike Srbije u Radnoj grupi III, pa određeni podaci izneti u ovom radu proističu iz njegovih ličnih i neposrednih saznanja na terenu.

¹⁵ Vredi napomenuti da je to bio tek drugi slučaj donošenja odluke glasanjem a ne konsenzusom u celokupnoj dotadašnjoj istoriji UNCITRAL-a, koji je uspostavljen još 1966. godine.

¹⁶ Tu se pre svega imao u vidu problem tzv. double hattinga, tj. okolnosti da isto lice u jednom postupku može biti zastupnik neke od strana u sporu a u drugom arbitar, što onda stvara opasnost od manjka nezavisnosti i nepristrasnosti i, generalno, neobjektivnosti u odlučivanju.

slučajevima i s manjlivošću, tj. očigledno pogrešnom primenom prava) odluka u investicionoj arbitraži;¹⁷ i 3) veliki troškovi i trajanje arbitražnih postupaka.^{18, 19}

Očigledno je da svi uočeni problemi nisu jednako složeni i ne zahtevaju nužno iste mehanizme rešavanja. U takvom stanju stvari, Radna grupa se našla pred odlukom da li će pokušati da predloži rešenje svih ovih problema zajedno, kroz inicijativu za sistemsku reformu mehanizama rešavanja međunarodnih investicionih sporova (što je, zapravo, suština predloga Evropske unije za stvaranje stalnog Multilateralnog investicionog suda) ili će reformi pristupiti segmentirano, tj. sektorski. Step en nesaglasnosti pre svega ključnih članica UNCITRAL-a, a zatim i drugih zainteresovanih učesnika, koji se tokom dugotrajnih i detaljnih diskusija nije smanjivao već se, naprotiv, činilo da se samo produbljuje, neminovno je usmerio Radnu grupu ka drugonavedenom pristupu. Ovakvom opredeljenju verovatno je doprinela i okolnost da se Radna grupa već skoro punu deceniju bavi zadatkom koji joj je poverila Komisija i da je u nekom trenutku postalo potrebno da se uloženo vreme „opravda“ nekim konkretnim rezultatom, a konceptualizacija sistemske reforme bi očigledno zahtevala dugotrajan nastavak diskusija čiji bi ishod, kako bi se u ovom trenutku moglo naslutiti, bio neizvesan.

Među nekoliko rešenja oko kojih je Radna grupa uspela da se dogovori,²⁰ posebnu pažnju privlači predlog za stvaranje Multilateralnog savetodavnog centra

¹⁷ Školski primer ilustracije ovog problema jesu odluke investicionih arbitraža u postupcima protiv Argentine zbog mera koje je ta država preduzimala početkom XXI veka u sklopu nastojanja da reši ekonomsku krizu u koju je zapala. Bilo je slučajeva u kojima su različita arbitražna veća, postupajući po istom sporazumu o podsticanju i zaštiti ulaganja i rešavajući sporove koji proističu iz vrlo sličnih činjeničnih i pravnih okolnosti, donosile potpuno različite odluke o osnovanosti tužbenih zahteva. Iako je zaključak da su odluke u ovim predmetima bile nekoherentne očigledan i neosporan, smatramo da treba biti oprezan prilikom tumačenja ovih situacija. Naime, navedeni postupci se nisu odvijali u apsolutno identičnim uslovima. Tu pre svega mislimo na ljudski faktor i okolnost da zastupnički timovi (pre svega ulagača) nisu bili identični u svim predmetima. Ova okolnost je, po nama, od posebnog značaja jer, budući zasnovana na principu dispozicije stranaka, investiciona arbitražna je vezana uspešnošću zastupnika strana u sporu u dokazivanju činjenica koje tim stranama idu u prilog. Shodno tome, smatramo da se uzrok okolnosti da se u dva slična postupka odluke razlikuju, ne može tražiti isključivo u manama arbitraže kao mehanizma rešavanja sporova ili manama na strani arbitara, već bi u obzir trebalo uzet i sve druge faktore koji opredeljuju sudbinu i ishod jednog arbitražnog postupka.

¹⁸ O problemu troškova investicionih arbitraža v. Gabriel Bottini et al., „Excessive Costs and Recoverability of Cost Awards in Investment Arbitration“, *Journal of World Investment and Trade*, No. 2-3, 2020, 251–299.

¹⁹ Dokument A/CN.9/970, pasus 16.

²⁰ Tu, pre svega, spada izrada kodeksa ponašanja arbitara i sudija u investicionim sporovima, kao i rad na nekim „alatima“ koji bi mogli da ubrzaju i olakšaju upravljanje predmetima u investicionim sporovima. Za prikaz i analizu ovih rešenja v. A. Clarke, op. cit., 392–396.

za rešavanje sporova iz stranih ulaganja, čiji je Statut u načelu usvojen 2024. godine.²¹ Trenutno su u toku pregovori o različitim praktičnim aspektima i aranžmanima koji treba da omoguće početak delovanja Centra. Iako bi ovaj Centar u prvom redu trebalo da doprinese rešenju problema vezanih za cenu i trajanje postupaka u investicionim arbitražama, čini se da se njegov značaj ne iscrpljuje samo na tom praktičnom planu, već da zadire i u osavremenjavanje i unapređenje nekih klasičnih koncepata na kojima je zasnovano pravo stranih ulaganja. Naime, dominantna paradigma prava stranih ulaganja je remedijalna – ako država prekrši neko od jemstava datih stranom ulagaču, tj. ako povredi neko od njegovih zaštićenih prava, suočava se sa investicionom arbitražom kao najčešće korišćenim mehanizmom rešavanja sporova i, potencijalno, osudom na plaćanje visoke odštete ulagaču. Multilateralni savetodavni centar menja ovu tradicionalnu postavku. Iako je jedan od njegovih zadataka da pomogne nerazvijenim državama da uspešno organizuju svoje zastupanje u investicionoj arbitraži, ovaj Centar ide i korak dalje i pokušava da dovede do *sprečavanja* nastanka ulagačkih sporova. Time se osnažuje paradigma prevencije, koja može da predstavlja vrlo efikasno a istovremeno izuzetno diskretno sistemsko rešenje za sve probleme vezane za investicionu arbitražu koje je Radna grupa prepoznala. Najjednostavnije rečeno, ako ulagač i država prijemnica uspeju da izbegnu nastanak nesuglasica u svom odnosu, ili pak te nesuglasice reše pre nego što one progradiraju do razmera investicionog spora koji će morati da se podnese na rešavanje arbitraži ili sudu, neće biti ni problema sa *double hattingom*, ni problema sa nepredvidljivošću odluka, ni problema sa cenom i trajanjem postupaka. Čini se, dakle, da Savetodavni centar ima potencijal da postane mnogo više od sektorskog rešenja za jedan pojedinačan problem investicione arbitraže. Ovu pretpostavku ćemo detaljnije proveriti u narednim delovima rada.

ORGANIZACIJA I MISIJA MULTILATERALNOG SAVETODAVNOG CENTRA

Već se iz naziva Multilateralnog savetodavnog centra može naslutiti da je kao neposredni uzor za njegovo stvaranje poslužio Savetodavni centar za pravo Svetske trgovinske organizacije (STO). Savetodavni centar za pravo STO je samostalna, međudržavna organizacija osnovana 2001. godine, koja služi kao svojevrsna potpora Svetskoj trgovinskoj organizaciji i koja je sebi dala u zadatak da državama u razvoju i nerazvijenim državama olakša ispunjenje obaveza koje proističu iz članstva u STO, kao i da im pomaže u postupcima rešavanja međudržavnih trgovinskih

²¹ Statut Multilateralnog savetodavnog centra dostupan je na veb-adresi: <https://uncitral.un.org/sites/default/files/media-documents/uncitral/en/2413025e.pdf>.

sporova pred Telom za rešavanje sporova STO.²² Konkretno, Centar pruža besplatne pravne savete nerazvijenim i državama u razvoju i obezbeđuje obuku njihovih državnih službenika u različitim oblastima prava STO. Uz to, Centar pruža stručnu podršku nerazvijenim i državama u razvoju u postupcima pred Telom za rešavanje sporova STO. Procenjuje se da je u prvoj deceniji svog rada, od 2001. do 2012. godine, Centar pomagao u skoro 40 postupaka vođenih pred Telom za rešavanje sporova.²³

Savetodavni centar za pravo STO se smatra jednom od ključnih inicijativa država članica za ostvarenje cilja izjednačavanja položaja nerazvijenih i država u razvoju sa razvijenim članicama STO.²⁴ Ona u praksi funkcioniše, kako to slikovito opisuju Van den Boš i Zduk, kao konsalting kompanija za pravo STO, s tim što, za razliku od klasičnih konsalting kompanija u ovoj oblasti, ona neke svoje usluge pruža potpuno besplatno a neke po povlašćenim cenama.²⁵ Moglo bi se zaključiti da svojim radom Savetodavni centar postiže dva komplementarna cilja. Jedan od njih je kratkoročni i sastoji se u tome da se nerazvijenim i državama u razvoju pruži pomoć u konkretnim postupcima pred Telom za rešavanje sporova i time omogućiti da budu valjano zastupane u tim postupcima uprkos potencijalnoj nedovoljnoj finansijskoj moći da angažuju specijalizovane i stručne punomoćnike. Drugi cilj je dugoročni i sastoji se u izgradnji kapaciteta u državama obuhvaćenim pomoći da oforme stručno osposobljen kadar za bavljenje pravom STO u svojim državnim aparatima. Takav kadar će obezbediti da delovanje država u sferi uređivanja spoljnotrgovinskog poslovanja bude u skladu sa pravilima STO, kao i da one nadalje budu sve manje zavisne od eksterne zastupničke pomoći u postupcima pred Telom za rešavanje sporova.

Izložene ideje prožimaju i Multilateralni savetodavni centar za rešavanje sporova iz stranih direktnih ulaganja. Kao njegovi osnovni ciljevi definisani su:

²² Više o Savetodavnom centru za pravo STO v. Kim van der Borch, „The Advisory Center on WTO Law: Advancing Fairness and Equality“, *Journal of International Economic Law*, No. 2, 1999, 723–728.

²³ Peter van den Bossche, Werner Zdouc, *The Law and Policy of the World Trade Organization*, Cambridge University Press, Cambridge 2021, 301.

²⁴ Mitsuo Matsushita, Thomas Schoenbaum, Petros Mavroidis, Michael Hahn, *The World Trade Organization – Law, Practice and Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2015, 709. Za kritički osvrt na misiju Centra i ukazivanje na njeno preklapanje sa nadležnošću određenih organizacionih jedinica Svetske trgovinske organizacije v. Bashar Malkawi, „Arbitration and the World Trade Organization“, *Journal of International Arbitration*, br. 2, 2007, 181, fn. 62. Uprkos ovom kritičkom osvrtu, autor deli ocenu da je osnivanje Centra jedna od važnijih inicijativa usmerenih ka olakšavanju rada STO.

²⁵ P. van den Bossche, W. Zdouc, op. cit., 301.

1) pružanje tehničke pomoći, uključujući pomoć u izgradnji kapaciteta u oblasti prava stranih ulaganja, i 2) pravno savetovanje i podrška u postupcima rešavanja sporova koji proisteknu iz stranih ulaganja.

Što se tiče prvog cilja, Statut nabraja nekoliko konkretnih oblika tehničke pomoći koju će Savetodavni centar pružati. To su: savetovanje o načinima sprečavanja sporova, organizacija ciljane obuke za sprečavanje i rešavanje sporova, održavanje seminara i konferencija, obezbeđivanje platforme za razmenu informacija i iskustava o najboljim praksama, održavanje repozitorijuma informacija i drugih izvora značajnih za oblasti kojima se Savetodavni centar bavi i drugo.²⁶ Po ugledu na Savetodavni centar za pravo STO, ni Multilateralni savetodavni centar neće naplaćivati navedene usluge svojim članovima.²⁷ Može se primetiti da je formulisanje konkretnih oblika ostvarivanja ovog cilja u velikoj meri inspirisano idejama i koncepcijama postavljenim u pravu STO. Tu pre svega mislimo na postojanje foruma za razmenu informacija i iskustava, kao i brigu za činjenje investicionih propisa i prakse mehanizama za rešavanje sporova transparentnim i lako dostupnim, što je jedan od velikih ciljeva, primera radi, Sporazuma o tehničkim preprekama trgovini i Sporazuma o sanitarnim i fitosanitarnim merama zaključenim pod okriljem STO.

Baš kao što je to slučaj sa prvim ciljem, Statut Multilateralnog savetodavnog centra konkretizuje i načine ostvarenja svog drugog cilja. Ti načini obuhvataju: preliminarnu analizu spora, uključujući i moguće načine njegovog rešavanja, pomoć pri izboru medijatora, arbitara ili drugih odlučilaca, pomoć u sastavljanju podnesaka i prikupljanju dokaza, zastupanje države u postupku rešavanja spora, pomoć u odabiru eksternih zastupnika i drugo.²⁸ Opet analogno Savetodavnom centru za pravo STO, Multilateralni savetodavni centar će ove usluge naplaćivati na nekomercijalnoj osnovi. Drugim rečima, visina naknade za ove usluge biće određena tako da pokrije osnovne troškove njihovog pružanja.²⁹

Sličnosti Multilateralnog savetodavnog centra sa Savetodavnim centrom za pravo STO se primećuju i na nivou organizacije. I jedno i drugo su nezavisne međudržavne organizacije institucionalno odvojene od drugih aktera u njihovim oblastima delovanja. Pored toga što će biti osnovan kao posebna međunarodna organizacija, Multilateralni savetodavni centar pridaje izuzetan značaj svojoj nezavisnosti pa tako ovo svojstvo proglašava i za jedno od opštih načela sopstvenog

²⁶ Čl. 6, st. 1 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

²⁷ Čl. 8, st. 3, tač. a Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

²⁸ Čl. 7, st. 1 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

²⁹ Čl. 8, st. 3, tač. b Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

ustrojstva. Naime, čl. 3, st. 2 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra propisano je da će Centar biti nezavisan i oslobođen svakog nedozvoljenog spoljnog uticaja, uključujući i uticaj koji bi mogao da dođe od njegovih donatora. Nezavisnost Multilateralnog savetodavnog centra je izuzetno važna za ostvarivanje njegovih ciljeva. Kako su interesi ulagača, država njihovog porekla i država prijemnica ulaganja često isprepletani na veoma različite načine, za Centar je značajno da ostane neutralan kako bi mogao da pruži pomoć i podršku na stručan, kvalitetan i nepristrasan način.

Članstvo u Multilateralnom savetodavnom centru je otvoreno za sve države i regionalne ekonomske integracije, što je postala uobičajena formulacija u novijoj međunarodnopravnoj nomotehnici. Cilj takvog pristupa je da se omogućí Evropskoj uniji (a potencijalno i nekim budućim sličnim regionalnim ekonomskim integracijama) da postane član konkretne organizacije. Organizaciona struktura Multilateralnog savetodavnog centra takođe podseća na Savetodavni centar za pravo STO. Multilateralnim savetodavnim centrom će, tako, rukovoditi Upravni odbor, sačinjen od predstavnika svih članica. Upravni odbor je zamišljen kao vrhovni organ odlučivanja.³⁰ O sprovođenju odluka Upravnog odbora i nadzoru nad tekućim poslovanjem Multilateralnog savetodavnog centra staraće se sedmočlani³¹ Izvršni odbor.³² Uz ova dva organa, Multilateralni savetodavni centar će imati i Sekretarijat.³³ Sekretarijatom upravlja izvršni direktor, koji je istovremeno i predsednik Izvršnog odbora.

Kao što se može videti, struktura Multilateralnog savetodavnog centra je prilično jednostavna. Može se oceniti da je to u skladu sa zadacima koje Centar treba da obavlja – to ne treba da bude politički forum u kome će se donositi „velike“ odluke, već visokospecijalizovano, stručno i efikasno telo koje treba da reši neke od najozbiljnijih praktičnih problema primećenih u dosadašnjoj praksi mehanizama za rešavanja međunarodnih investicionih sporova. Akcenat je, dakle, na suštini delatnosti Multilateralnog savetodavnog centra, čijoj ćemo se analizi i mi više posvetiti u nastavku ovog rada.

³⁰ V. u tom smislu nadležnosti Upravnog odbora, definisane čl. 5, st. 3 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

³¹ Svaka od tri grupe članica Multilateralnog savetodavnog centra treba da imenuje po dva člana Izvršnog odbora, kojima se, kao sedmi član i predsedavajući, pridružuje rukovodilac Sekretarijata – izvršni direktor. v. čl. 5, st. 5 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

³² Za konkretne nadležnosti Izvršnog odbora v. čl. 5, st. 6 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

³³ V. čl. 5, st. 10 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

ANALIZA PREDVIĐENIH DELATNOSTI MULTILATERALNOG SAVETODAVNOG CENTRA

Obe grupe delatnosti Multilateralnog savetodavnog centra, koje smo opisali u prethodnom delu ovog rada, unose novine i izmene u dosadašnje tradicionalne koncepcije prava stranih ulaganja.

Pomoć u zastupanju država u postupcima rešavanja investicionih sporova predstavlja prilično smeo iskorak koji bi trebalo da reši dva velika problema sa kojima se države prijemnice ulaganja susreću, i to naročito one koje nemaju status razvijenih. Prvi je nedostatak stručnih kapaciteta. Čak i ukoliko bi takve države poverile svoje zastupanje u postupcima rešavanja sporova nekoj specijalizovanoj advokatskoj kancelariji, i sam izbor takve kancelarije zahteva određeno specijalizovano znanje i iskustvo u oblasti prava zaštite stranih ulaganja. Drugi, sa praktične tačke gledišta možda i složeniji problem, jeste asimetrija mogućnosti država i ulagača da angažuju eksternog finansijera. Smatra se da države, zbog posebnih postupaka kontrole nabavki usluga i interesa javnosti za način na koji se gospodari javnim prihodima, imaju „vezane ruke“ u pogledu mogućnosti angažovanja eksternih finansijera. Ne samo da su eksterni finansijeri manje zainteresovani da finansiraju države, već bi i postupak njihovog izbora za državu bio prilično komplikovan. Posledica takvog stanja stvari jeste ta da države moraju da se oslone na sopstvene resurse za finansiranje zastupanja u postupcima rešavanja investicionih sporova. Time se stvara neravnoteža položaja između učesnika u postupku. Mogućnost da Multilateralni savetodavni centar pruža pojedine usluge zastupanja i savetovanja u postupku po „subvencionisanim cenama“ deluje da može da ispravi tu neravnotežu, što je svakako pohvalno. Ostaje, naravno, određena zabrinutost za finansijsku održivost ovakve delatnosti Multilateralnog savetodavnog centra, ali to je pitanje na koje će odgovor morati da daju praksa i iskustvo. Statut Multilateralnog savetodavnog centra svakako predviđa šemu finansiranja koja bi, bar teorijski, mogla da bude odgovarajuća za postavljene ciljeve.³⁴ Da li će to tako zaista i biti zavisice od konkretnih prilika kada Centar bude počeo sa radom.

U vezi sa delatnošću pomoći u zastupanju, treba imati u vidu još jednu specifičnost prava stranih ulaganja zbog koja može da stvori zabrinutost u pogledu izvodljivosti direktne transpozicije mehanizama Savetodavnog centra za pravo STO u Multilateralni savetodavni centar. U literaturi se, naime, primećuje da zbog razlike u prirodi predmeta, rad u vezi sa organizacijom zastupanja u investicionoj arbitraži zahteva 40 do 50 puta više radnih sati nego što je to slučaj sa organizacijom

³⁴ V. čl. 8 Statuta Multilateralnog savetodavnog centra.

zastupanja u postupku pred Telom za rešavanje sporova STO.³⁵ Ova razlika može da bude od značaja ne samo za finansijsku već i za kadrovsku organizaciju Multilateralnog savetodavnog centra i mora se imati u vidu kako bi ova delatnost Centra zaista bila svrsishodno i kvalitetno ispunjena.

Pored ove inovativne delatnosti, posebnu pažnju privlači važnost koju Multilateralni savetodavni centar pridaje sprečavanju investicionih sporova. Strogo gledano, ovo u koncepcijskom smislu nije tako revolucionarna novina kao što je to pomoć u zastupanju. Neke već postojeće institucije, poput ICSID Centra i Stalnog arbitražnog suda, već godinama unazad organizuju različite obuke i projekte izgradnje kapaciteta država za zaštitu stranih ulaganja. Ove nadležnosti imaju i neke nacionalne institucije, kao što je u Srbiji to Razvojna agencija Srbije (RAS).³⁶ Međutim, deluje da su sve do sada postojeće inicijative na ovom planu bile atomizovane, segmentirane i neusklađene. Upravo zbog toga, one nisu značajnije uticale na promenu paradigme u pravu zaštite stranih direktnih ulaganja i njeno pomeranje sa remedijalne na preventivnu funkciju. Multilateralni savetodavni centar, kao institucija koja će biti stvorena pod pokroviteljstvom Organizacije Ujedinjenih nacija, imaće priliku da pokrene globalni i, nadamo se, koherentni talas napora usmerenih ka prevenciji investicionih sporova. Takva statusna prednost Multilateralnog savetodavnog centra daje najjači osnov očekivanju da bi delatnost Centra mogla da pomogne pomeranju fokusa prava stranih ulaganja, koje je, kao što smo već napomenuli, tradicionalno bilo orijentisano ka rešavanju sporova, na njihovo sprečavanje.

Ovaj cilj treba pohvaliti iz nekoliko razloga. Prvo, koliko god se do sada govorilo o značaju izbegavanja sporova, retko su, barem na međunarodnopravnom planu, činjeni konkretni koraci da do ostvarenja tog cilja zaista i dođe. Drugo, izbegavanje sporova ima sasvim jasne koristi na planu uštede novca i vremena, kako na strani ulagača tako i na strani države prijemnice ulaganja. Ta korist nije jednostrana, već pogoduje i jednoj i drugoj strani. Najbolji dokaz tome je okolnost da je

³⁵ José Enrique Alvarez, „ISDS Reform: The Long View“, ICSID Review, No. 2, 2021, 257, sa daljim upućivanjima.

³⁶ Te nadležnosti naročito predviđa čl. 36, st. 1, tač.1, 2, 6 i 10 Zakona o ulaganjima, Službeni glasnik RS, br. 89/215 i 95/18. Konkretno, radi se o sledećim nadležnostima: saradnja sa državnim organima i organizacijama i nosiocima javnih ovlašćenja, organima teritorijalne autonomije i lokalne samouprave, radi obezbeđivanja uslova za primenu Zakona i drugih propisa kojima se uređuju pitanja od značaja za unapređenje privrednog razvoja i ulaganja, praćenje primene Zakona i predlaganje odgovarajućih mera, obavljanje stručnih i administrativno-operativnih poslova u vezi sa projektima privlačenja direktnih investicija i ulaganja i praćenje njihove realizacije u skladu sa Zakonom i propisima i, naročito značajno, pružanje stručne i savetodavne podrške privrednim društvima i preduzetnicima.

u prethodnoj deceniji ekspanziju doživeo jedan specifičan mehanizam koji treba da omogući ulagačima da lakše obezbede sredstva za otpočinjanje i vođenje postupka zaštite svojih prava, a to je eksterno finansiranje (engl. *third party funding*).³⁷ Konačno, izbegavanje sporova služi zaštiti ugleda i reputacije obe strane. Ako do formalizovanog spora ni ne dođe, nema „pobednika“ ni „gubitnika“, pa obe strane mogu da se zaista posvete izlečenju i rekonstrukciji svog poslovnog odnosa, a ne procesnoj borbi za „čuvanje obraza“.

Vrlo je važno primetiti da inicijativa za stvaranje Multilateralnog savetodavnog centra nije „jednostrana“, u smislu da štiti interese samo jednog učesnika u investicionom poslu, i to konkretno države prijemnice ulaganja. Naprotiv, dobro razumevanje prava i obaveza u vezi sa nekim konkretnim ulagačkim poduhvatom pogoduje, očigledno, i državi, koja će tako izbegavati finansijsku i reputacionu štetu koja proističe iz učešća u adjudikativnom postupku sa ulagačem, ali i ulagaču koji može da se koncentriše na valjano vođenje svog poslovnog poduhvata a ne na izbor najefikasnijeg načina naknade štete koju bi trpeo ako bi mu država prijemnica povredila neko pravo.³⁸ Ova „dvostrana orijentisanost“ i obostrana prihvatljivost Multilateralnog savetodavnog centra je, po našem mišljenju, veoma značajna za uspešnost ostvarenja njegove misije. To je, istovremeno, i još jedna okolnost koja učvršćuje našu pretpostavku da Multilateralni savetodavni centar ima kapacitet da unese suštinsku promenu shvatanja svrhe prava stranih ulaganja.

Načelno posmatrano, sprečavanje investicionih sporova pod okriljem Multilateralnog savetodavnog centra bi trebalo da se ostvaruje na dva načina: pružanjem saveta o mogućnostima izbegavanja nekog konkretnog spora i izgradnjom institucionalnih i kadrovskih kapaciteta u državnoj upravi u oblasti zaštite stranih ulaganja. Čini se da bi se teško mogli dovesti u pitanje opravdanost i važnost ovih ciljeva, ali bi trebalo detaljnije razmotriti izazove koji će se potencijalno postaviti prilikom njihovog ostvarenja.

Naime, jasno je da su ovi zadaci suštinski preuzeti iz Savetodavnog centra za pravo STO. Ali, treba imati u vidu da pravo STO i pravo zaštite stranih ulaganja predstavljaju dve oblasti međunarodnog poslovnog prava koje imaju izuzetno značajne razlike. Jedini adresati pravila STO jesu članice ove organizacije, što su države i samostalne carinske teritorije (regionalne ekonomske integracije, poput Evropske unije, ili autonomne carinske jedinice unutar država, poput Hongkonga i Makaa).

³⁷ Više o tome v. Marko Jovanović, „Ključne odlike finansiranja troškova arbitraže od trećih lica“, *Pravo i privreda*, br. 4–6, 2017, 493–509.

³⁸ U tom smislu A. Clarke, op. cit., 392–393.

Shodno tome, savetovanje *isključivo* država (odnosno samostalnih carinskih teritorija) ima opravdanja i smisla u sistemu prava STO, budući da sporovi u ovoj sferi mogu da nastanu samo između država, bez obzira na to što direktno oštećeni ili neposredno zainteresovani za njihovo rešenje mogu da budu (i često i jesu) privredni subjekti ili pak nevladine organizacije. U svetu stranih ulaganja stvari stoje drugačije. Strane u sporu su, po pravilu, ulagač i država prijemnica ulaganja. Ovi sporovi su, dakle, mešoviti jer suprotstavljaju subjekta privatnog prava (ulagača) i subjekta javnog prava (državu). Ta okolnost je, po našem mišljenju, od velikog značaja za domašaj savetovanja. Za izbegavanje, baš kao i za nastanak međunarodnog investicionog spora, potrebno je dvoje – ulagač i država. Savetovanje koje bi bilo usmereno samo na jednog od njih potencijalno ne bi bilo dovoljno delotvorno. Zato bi, u budućoj praksi, trebalo posvetiti značajnu pažnju tome da savetovanje bude pravovremeno i da u obzir uzme sve relevantne okolnosti, a ne samo interese države, kako bi se zaista očuvala već pomenuta i pohvaljena „dvostrana orijentisanost“ Multilateralnog savetodavnog centra.

Iz opisanog proističe i drugi veliki izazov sa kojim će se Multilateralni savetodavni centar suočiti. Opet za razliku od situacije u sistemu STO, gde je potrebno uticati na to da propisi, mere i politike njegovih članica u oblasti spoljnotrgovinskog poslovanja budu u skladu sa pravom STO, što po prirodi stvari pažnju usmerava isključivo na delatnost centralnih organa, odgovornost za zaštitu stranih direktnih ulaganja se proteže na sve entitete čije se radnje i propuštanja mogu pripisati državi. To nisu samo delovi državnog aparata u strogom smislu reči (državni organi), već i tela kojima je povereno vršenje javnih ovlašćenja kao i svi entiteti koji deluju po uputstvima države ili pod njenom kontrolom.³⁹ Savet, dakle, nije dovoljno usmeriti na centralne organe, već je mreža tela koja potencijalno mogu da povrede prava stranih ulagača mnogo veća, gušća a ponekad i prilično nepredvidljiva. Šira mreža subjekata koji mogu da povrede prava stranog ulagača za sobom povlači još jednu važnu različitost u odnosu na pravo STO. Radi se o krugu mogućih štetnih radnji, koji je mnogo širi nego što je to slučaj u sporovima zbog povrede prava STO. Ove razlike će, u praktičnom smislu, bojimo se, posao savetovanja i izgradnje kapaciteta učiniti mnogo složenijim i izazovnijim nego što je to istovrsni zadatak koji se postavlja pred Savetodavni centar za pravo STO.

Treći potencijalni izazov za delatnost Multilateralnog savetodavnog centra jeste fragmentacija prava stranih ulaganja. Iako se o pravu stranih ulaganja ponekad

³⁹ Više o ovom pitanju, u kontekstu pripisivosti radnji državi prijemnici ulaganja v. M. Jovanović (2014), op. cit., 247–255.

govori kao o podsistemu međunarodnog prava,⁴⁰ ono bi se pre moglo opisati kao jedan skup podsistema. Unutrašnja fragmentacija je vidljiva kako na nivou izvora prava kojima je ova oblast uređena (npr. dvostrani sporazumi o podsticanju i zaštiti ulaganja – sporazumi o saradnji i olakšavanju ulaganja, koji su tipični za brazilsku ugovornu praksu – trgovinski sporazumi sa investicionim poglavljima), tako i na nivou načina njihovog tumačenja i primene.⁴¹ Naime, investicionoj arbitraži se često zamera da ne predstavlja koherentan sistem, da nije ustrojena na principu formalno obavezujućih precedenata i da je konzistentnost prakse rezultat odluke, volje i procene arbitara a ne njihove dužnosti. Ovome treba dodati i okolnost da, iako je najčešće korišćena, specijalizovana investiciona arbitraža nije jedini mogući mehanizam rešavanja sporova u ovoj oblasti. Arbitražne postupke u sporovima koji proisteknu iz stranih ulaganja mogu da administriraju i „klasične“ institucije stvorene za trgovinske arbitraže, a nisu ni retki slučajevi rešavanja ovih sporova pred *ad hoc* arbitražama. Ne treba zanemariti ni to što se u poslednjih stotinak godina, nekoliko suštinski investicionih sporova „transformisalo“ u međudržavne i rešavalo pred Stalnim sudom međunarodne pravde, odnosno Međunarodnim sudom pravde.⁴² U takvom stanju stvari, savetodavna delatnost Centra može da se pokaže veoma izazovnom i složenom, barem u prvo vreme. Treba takođe primetiti da je i dosadašnja delatnost međunarodnih tela na polju obuke i izgradnje kapaciteta bila jednako fragmentirana, budući da se odvijala pod okriljem pojedinih arbitražnih institucija čime je, po prirodi stvari, bio određen njen fokus i domašaj. Pretenzija Multilateralnog investicionog centra da ima globalni i globalizovan pristup, koliko god bila važan potencijalni doprinos poboljšanju prilika na polju zaštite stranih ulaganja, istovremeno predstavlja i značajan faktor otežavanja njegovog rada.

Konačno, ostaje da se vidi i u kakvom ambijentu će Multilateralni savetodavni centar obavljati svoju delatnost. Ne treba ispustiti iz vida da Radna grupa III razmatra različite predloge za sistemske izmene u oblasti zaštite stranih direktnih ulaganja, kao što su Multilateralni investicioni sud ili, pak, uspostavljanje apelacionog mehanizma koji bi koliko-toliko trebalo da doprinese usklađivanju prakse različitih međunarodnih investicionih arbitraža. U ovom trenutku je vrlo nezahvalno

⁴⁰ Zachary Douglas, „Investment Treaty Arbitration and ICSID“, The Law of International Responsibility (eds. James Crawford, Alain Pellet, Simon Olleson), Oxford University Press, Oxford, 2010, 820.

⁴¹ Detaljnije o fragmentaciji prava zaštite stranih ulaganja v. Michael Waibel, „Fragmentation in International Investment Law“, Reflections on International Arbitration: Essays in Honour of Professor George Bermann (eds. Julie Bedard, Patrick W. Pearsall), Juris Publishing, 2022, 835–844.

⁴² Radi se, primera radi, o postupcima u predmetima *Mavrommatis*, *Chorzow Factory*, *ELSI*, *Barcelona Traction* itd.

procenjivati u kom pravcu će se rad na tim predlozima nastaviti i da li će doneti neke konkretne rezultate. Izvesno je da pojedini uticajni akteri, poput Evropske unije, izuzetno insistiraju na uspostavljanju neke stalne i stabilne adjudikativne strukture u oblasti zaštite stranih ulaganja. Tome jasno u prilog govore ne samo istupanja predstavnika Evropske unije i njenih država članica na sastancima Radne grupe III, već i okolnost da je Evropska unija počela da ugrađuje tzv. bilateralne investicione sudove u svoje novije trgovinske sporazume sa trećim zemljama.⁴³ Dalji razvoj dešavanja na ovom planu će direktno uticati na domašaj i složenost misije Multilateralnog savetodavnog centra. Ali, kako god se stvari razvijale, prevencija sporova je cilj čija vrednost i važnost ne zavisi od konkretne konfiguracije foruma pred kojim bi taj spor morao da se rešava ako ne uspe da bude izbegnut. Štaviše, prebacivanje fokusa na izbegavanje sporova bi moglo da dovede do toga da preventivna delatnost Centra doprinese razvoju nekih adjudikativnih mehanizama, poput mirenja, čija je dosadašnja praktična uloga u pravu zaštite stranih ulaganja bila gotovo neprimetna.

Upravo na toj liniji, može se pretpostaviti da će skretanje pažnje na potrebu sprečavanja međunarodnih investicionih sporova u određenoj meri oduzeti značaj pitanju izmena mehanizama rešavanja sporova. Ako bi se težište stavilo na mehanizme izbegavanja sporova, određeni deo zamerki koje se trenutno upućuju investicionoj arbitraži bi izgubio svoju oštricu. To bi značilo da, pomalo paradoksalno, Multilateralni savetodavni centar, iako zamišljen kao sektorska inicijativa, može implicitno da postane faktor sistemske transformacije prava stranih ulaganja. Takav razvoj dešavanja bi samo dodatno istakao fundamentalni značaj koji se čini da ova inicijativa ima za dalji razvoj prava zaštite stranih ulaganja.

ZAKLJUČAK

Iako bi se na prvi pogled moglo učiniti da je nastao iz nužde da UNCTRAL-ova Radna grupa III posle skoro pune decenije bavljenja problemom potrebe i načina reforme mehanizama rešavanja međunarodnih investicionih sporova predstavi neki „opipljiv“ rezultat svog rada, Multilateralni savetodavni centar ima potencijal da unese značajne novine u pravo stranih ulaganja. Ako je prikladno suditi po praktičnom uspehu Savetodavnog centra za pravo STO, tela koje je služilo kao uzor za stvaranje Multilateralnog savetodavnog centra, moglo bi se naslutiti da je pred Multilateralnim centrom svetla budućnost. Uprkos određenim rezervama

⁴³ To je, primera radi, slučaj sa nedavno zaključenim modernizovanim Globalnim trgovinskim sporazumom između EU i Meksika koji predviđa uspostavljanje dvostepenog stalnog bilateralnog investicionog tribunala.

po pitanju direktnog transponovanja ideja skrojenih za potrebe prava STO u sistem prava zaštite stranih ulaganja, insistiranje na podsticanju saradnje, transparentnosti i razmeni iskustava može da predstavlja moćan zamajac za nerazvijene i države u razvoju koje treba da razviju i osnaže svoje domaće kadrovske i institucionalne kapacitete kako bi što efikasnije učestvovala u globalnim investicionim transakcijama. Takođe, može se očekivati da će Multilateralni savetodavni centar najviše uticati na veću usmerenost država prijemnica ulaganja ka razvoju načina i mehanizama izbegavanja sporova sa stranim ulagačima. Ovaj aspekt do sada nije bio u fokusu interesovanja prava zaštite stranih ulaganja a neadjudikativni mehanizmi koji su bili namenjeni ostvarenju tog cilja nisu stekli zapaženiji značaj u praksi.

Upravo zbog toga smatramo da se može govoriti o promeni paradigme prava stranih ulaganja do koje bi Multilateralni savetodavni centar mogao da dovede. Značaj te promene bio bi kako teorijski tako i praktičan. Teorijski značaj bi se ogledao u promovisanju shvatanja o potrebi razvoja instituta koji će dovesti do usklađivanja interesa tri značajna aktera međunarodnih ulagačkih poduhvata: države prijemnice ulaganja, ulagača i države njegovog porekla. Stabilnost ovih odnosa je mnogo značajnija za uspeh međunarodnih ulagačkih poduhvata od usavršavanja remedijalnih mehanizama, čija primena pretpostavlja već učinjenu povredu ulagačkih prava. Praktičan značaj bi se ogledao u uštedi novca i vremena potrebnog za rešavanje investicionih sporova, kao i u većoj mogućnosti za produženje „životnog veka“ ulagačkih poduhvata, za koje je razumno pretpostaviti da će duže trajati ako se ne dozvoli da se nesuglasice između ulagača i države prijemnice ulaganja rasplamsaju do razmera spora. Isto tako, usredsređivanje na uspostavljanje i razvoj Multilateralnog savetodavnog centra moglo bi da dovede do pada tenzija koje su nastale u vezi sa razmatranjem predloga Evropske unije za stvaranje stalnog Multilateralnog investicionog suda. Ne samo da bi prebacivanje fokusa na uspostavljanje Multilateralnog savetodavnog centra oduzelo vreme od rasprava o drugim, kontroverznijim inicijativama, već bi i uspešna delatnost ovog tela učinila diskusiju o adjudikativnim mehanizmima uopšte manje relevantnom.

Pred Multilateralnim savetodavnim centrom su, dakle, velika očekivanja. Istovremeno, čini se da to telo ima i velike mogućnosti da očekivanja ispunji. Da li će to zaista tako i biti zavisiće od brojnih praktičnih okolnosti koje u budućem periodu treba pažljivo pratiti. Bliska budućnost će pokazati da li će Multilateralni savetodavni centar biti kamen mudrosti koji će investicione sporove pretvoriti u uspešne dogovore, ili će on, pak, poslužiti samo kao kašičica meda koja treba da sakrije gorčinu nekih budućih sistemskih izmena tradicionalnih instrumenata prava stranih ulaganja, kojima treba izlečiti sve bolesti ovog poslovnog sektora, a koje je Radna grupa III na početku svog rada uočila.

Prof. Dr. MARKO JOVANOVIĆ
Full Professor, Faculty of Law
University of Belgrade

ADVISORY CENTRE ON INTERNATIONAL INVESTMENT
DISPUTE RESOLUTION – TOWARDS THE CHANGE OF PARADYGM
IN THE LAW OF PROTECTION OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT

Summary

The paper presents and analyzes the organization and the expected future role of the Advisory Centre on International Investment Dispute Resolution. A special emphasis is put on the context in which this initiative was brought forward and the way in which the Advisory Centre on WTO Law influenced its formulation. The author places the goals of the Advisory Centre in the focus of his attention. Among those goals, a particular attention is given to the international investment dispute prevention. It is precisely this goal that might reshape the central paradigm of the law of protection of foreign direct investment in the sense that the focus on dispute resolution could be replaced by the focus on dispute prevention. Nevertheless, the organization of the Centre gives rise to certain concerns regarding its ability to meet the aforementioned expectations. Seeing that the practical arrangements regarding the operationalization of the Centre are still ongoing, it remains to be seen to which degree shall the Centre be successful in fulfilling its revolutionary mission.

Key words: foreign direct investment, dispute resolution, ICSID, UNCITRAL, Working group III

Literatura

- Alvarez J. E., „ISDS Reform: The Long View“, ICSID Review, No. 2, 2021.
- Bishop R. D., Crawford J., Reisman W. M., Foreign Investment Disputes: Cases, Materials and Commentary, Kluwer Law International, The Hague, 2005.
- Bottini G. et al., „Excessive Costs and Recoverability of Cost Awards in Investment Arbitration“, Journal of World Investment and Trade, No. 2-3, 2020.
- Clarke A., „The State of the World in 2022: New Developments and Reform in International Investment Arbitration – ISDS Reform Proposal: An Investor Perspective“, Arbitration's Age of Enlightenment? (eds. Bull C. et al.), ICCA Congress Series, Vol. 21, 2023.
- Dolzer R., Schreuer C., Principles of International Investment Law, Oxford University Press, Oxford, 2012.
- Douglas Z., „Investment Treaty Arbitration and ICSID“, The Law of International Responsibility (eds. Crawford J., Pellet A., Olleson S.), Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Jovanović M., „Odgovornost države za zaštitu stranih direktnih ulaganja“, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2014.
- Jovanović M., „Novi pravni okvir za transparentnost u međunarodnoj investicionoj arbitraži“, Pravni život, br. 11, Beograd, 2015.

- Jovanović M., „Ključne odlike finansiranja troškova arbitraže od trećih lica“, *Pravo i privreda*, br. 4–6, Beograd, 2017.
- Jovanović M., „Singapurska konvencija kao novi element pravnog okvira za međunarodnu trgovinsku medijaciju“, *Pravo i privreda*, br. 3, Beograd, 2020.
- Malkawi B., „Arbitration and the World Trade Organization“, *Journal of International Arbitration*, br. 2, 2007.
- Matsushita M., Schoenbaum T., Mavroidis P., Hahn M., *The World Trade Organization – Law, Practice and Policy*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Salacuse J., *The Law of Investment Treaties*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
- Van den Bossche P., Zdouc W., *The Law and Policy of the World Trade Organization*, Cambridge University Press, Cambridge, 2021.
- Van der Borgh K., „The Advisory Center on WTO Law: Advancing Fairness and Equality“, *Journal of International Economic Law*, No. 2, 1999.
- Waibel M., „Fragmentation in International Investment Law“, *Reflections on International Arbitration: Essays in Honour of Professor George Bermann* (eds. Bedard J., Pearsall P.), Juris Publishing, 2022.

Datumi prijema i prihvatanja rada

Primljen: 03.05.2026.

Prihvaćen: 24.05.2026.

ORIGINALAN NAUČNI RAD